

УДК 342

О. В. БОЙКО,
аспірантка Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

ОСНОВНІ МОДЕЛІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Стаття присвячена компаративному дослідженню конституційно-правового забезпечення наукової діяльності у різних країнах світу. Беручи за основу широкий підхід до конституційно-правового забезпечення як реалізації державної політики, було проаналізовано її специфіку у науковій сфері провідних інноваційних центрів світу. На цій основі виявлено спільні ознаки конституційно-правового забезпечення науки окремих з них та України.

Ключові слова: наука, конституційно-правове забезпечення, державна політика.

Бойко О. В. Основные модели конституционно-правового обеспечения научной деятельности в современном мире

Статья посвящена сравнительному исследованию конституционно-правового обеспечения научной деятельности в разных странах мира. Взявши за основу широкий подход к конституционно-правовому обеспечению как к реализации государственной политики, проанализировано её специфику в научной сфере основных инновационных центров мира. На этой основе обнаружены общие признаки конституционно-правового обеспечения науки в отдельных из них и Украины.

Ключевые слова: наука, конституционно-правовое обеспечение, государственная политика.

Boiko O. V. Basic models of the constitutional and legal support of scientific activity in the modern world

The article is devoted to comparative study of the constitutional and legal support of scientific activity in different countries of the world. Constitutional and legal support is understood as to the implementation of state policy. That is why it is analyzed in main innovation centers of the world. On this basis, common features of the constitutional and legal support of science in some of them and in Ukraine were found.

Key words: science, constitutional and legal support, state policy.

Наука як специфічний вид діяльності, який володіє змістовним потенціалом для вдосконалення якості життя, має підлягати належному політико-правовому забезпеченню, одним з найвищих проявів якого є закріплення в конституції держави. Останнє пояснюється тим, що конституція, за визначенням відомого вченого конституціоналіста Ю. М. Тодики, є документом, в якому втілені цінності та ідеали світового конституціоналізму, що здатен забезпечити баланс інтересів різних соціальних груп і прошарків населення, консолідувати суспільство на певному етапі розвитку та визначити програмні цілі для його подальшої модернізації¹.

У Конституції України гарантується свобода наукової творчості, розвиток науки та встановлення зв'язків України зі світовим співтовариством, захист

моральних та матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54); передбачається затвердження загальнодержавних програм науково-технічного розвитку Верховною Радою України (ст. 85), розроблення та здійснення вказаних програм, а також забезпечення проведення політики у сфері науки Кабінетом Міністрів України (ст. 116), утверджене право на зайняття науковою діяльністю посадовцями законодавчої (ст. 78), виконавчої (ст. 120) та судової (ст. 127, 148) гілок влади². Таким чином, в Основному Законі країни наука відображена досить широко на рівнях гарантованих свобод, обов'язку держави, а також інституційного механізму їх забезпечення як на програмному, так і індивідуальному рівнях.

Разом з цим, наука в Україні наразі перебуває у стані стагнації, підтвердженням чого є дані численних аналітичних джерел. За даними аналітичної записки Міжнародного центру перспективних досліджень, сучасна практика управління науковою діяльністю характеризується такими негативними явищами як: 1) недостатнє усвідомлення суспільством та урядом визначальної ролі науки для економічного та соціального розвитку сучасної і майбутньої України; 2) недосконала система аналітично-прогнозного забезпечення процедури ухвалення урядових рішень щодо державної підтримки наукових досліджень; 3) не представлені і не враховуються інтереси малого і середнього бізнесу під час формування тем досліджень і визначення їхніх виконавців; 4) фінансування великої кількості дрібних, не скоординованих проектів та досліджень та ін.³ Національний інститут стратегічних досліджень та НАН України у своїх аналітичних записках до вказаних явищ додають ще проблеми «відтоку інтелекту за кордон»⁴ та надмірну розпорошеність напрямків наукових досліджень⁵ і все це відбувається за умов, коли в преамбулі Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. № 848-VIII проголошується необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти⁶. Такий дисонанс між конституційними гарантіями та реаліями організаційно-правового забезпечення наукової діяльності в Україні природно викликає запитання про те, яким саме повинно бути конституційно-правове забезпечення науки для її продуктивного розвитку.

Для вирішення цього питання вбачаємо за доцільне скерувати дане дослідження на ґрунті двох методологічних засад. Перша полягає у застосуванні порівняльно-правового підходу при ідентифікації моделей конституційно-правового забезпечення, що дозволить виявити не лише загальні риси їх розвитку в умовах світової інтеграції, але й їх унікальність у кожній окремо взятій країні. Такий індивідуальний підхід дозволить виключити необдуману імплементацію, яка виділяється поряд з радянською спадщиною та невдалою трансформацією політики у сфері науки під впливом ринкових, демократичних процесів серед чинників незадовільного стану науково-технічної діяльності в Україні⁷.

Друга знаходить вираз у широкому тлумаченні самого поняття конституційно-правового забезпечення. Як вказує Ю. О. Волошин, в широкому розумінні цей термін ідентичний реалізації державної політики у певній сфері, а

отже, розглядається як динамічний процес, що має таку структуру: державні суб'єкти здійснення; конституційна доктрина; засоби, які використовуються, мета, предмет та результат, а також система нормативно-правових актів профільного характеру⁸. Іншими словами, для визначення моделей конституційно-правового забезпечення наукової діяльності розглядатимемо не лише конституційні норми, але й побудову на підставі й на їх виконання організаційно-правової політики у сфері науки у країні в цілому. Доцільність такого підходу вбачається, зокрема, з того, що, наприклад, в конституції Сінгапуру про науку не згадується взагалі⁹, але це не завадило цій країні очолити список країн з найбільш привабливим інноваційним кліматом¹⁰.

Використання даних інструментів дозволить проаналізувати державні політики у сфері науки провідних інноваційних центрів світу, структурувати їх на окремі моделі та, виявивши спільні ознаки конституційно-правового забезпечення науки окремих з них та України, зробити висновки щодо доцільності імплементації в національну політику інструментів моделі, яка сприйнята такими країнами.

Майже у всіх проаналізованих нами конституціях гарантується свобода наукових досліджень*¹¹ та сприяння держави у їх розвитку**¹². Разом з тим, різняться спрямованість політики у сфері науки. Перш за все слід відзначити різницю в аксіологічному значенні науки, відображеному в різних конституціях. Більшість із досліджуваних країн вказують на прямий позитивний взаємозв'язок між розвитком науки й економіки. Показовими в цьому контексті є положення ст. 26 Конституції Корейської Народної Демократичної Республіки (далі – КНДР)¹³, в якій створення нової соціалістичної економіки передбачається на основі переведення її на наукову основу, та ст. 43 Конституції Ісламської Республіки Іран (далі – Іран), де також закріплено, що економіка базується на залученні науки, техніки та відповідних спеціалістів¹⁴. Закріплення таких орієнтирів є цілком природним, адже інновації є провідним джерелом розвитку сучасної економіки. Разом з цим, вбачаємо за доцільне звернути увагу й на більш широкий підхід, відображений положеннями розділу 2 глави 5 Конституції штату Масачусетс США, в якій закріплено, що легіслатура повинна сприяти розвитку науки з метою укріплення принципів гуманності й загальної доброзичливості як з боку держави, так і приватних осіб¹⁵. Вказане не суперечить практичним цілям наукової діяльності щодо задоволення поточних запитів суспільства, але й дозволяє не випустити з поля зору довгострокових перспектив і фундаментальних досліджень. Саме тому, задля забезпечення усвідомлення суспільством значення науки для його всебічного розвитку, вбачаємо за доцільне сприйняти саме другий підхід.

* ч. 3 ст. 5 Конституції Федеративної Республіки Німеччини; ст. 51 Конституції Азербайджанської Республіки; ст. 43 Конституції Словачької Республіки;

** ст. 218 Конституції Федеративної Республіки Бразилії; п. б ч. 65 переліку I додатку 7 Конституції Федеративної Республіки Індії; ст. 9 Конституції Італійської Республіки; ст. 74 Конституції Федеративної Республіки Німеччини; розділ 8 Конституції США; ст. 16 Конституції Азербайджанської Республіки.

Другий аспект спрямованості державних політик у сфері науки відображає її внутрішній та зовнішній пріоритетні вектори. В уже згадуваних конституціях КНДР та Ірану чітко проглядається замкненість науки на задоволенні визначених державою цілей. Так, зокрема в ст. 50 Конституції КНДР проголошується принцип «чучхе» у науково-дослідницькій роботі, що за змістом відповідає закріпленому в ч. 13 ст. 3 Конституції Ірану забезпеченню опори на власні сили та самодостатності в науці та техніці. Вказана модель впливає із політичної та економічної замкненості цих країн, проте в параграфі 2 ст. 218 Конституції Федеративної Республіки Бразилії (далі – Бразилія), чий конституційний лад будувався з орієнтацією на державно-правову традицію США, також закріплено, що наукові дослідження у пріоритетному порядку повинні бути спрямовані на вирішення бразильських проблем, а тому основна увага держави зосереджена на фундаментальних наукових дослідженнях, враховуючи їх суспільну користь і значення для розвитку науки.

Зупинимося трішки детальніше на механізмах реалізації державної політики у сфері науки в цих країнах. У Бразилії керівним органом, який опікується наукою є Національна рада з розвитку науки і технології при Міністерстві науки і технології, яка є державним фондом, що служить підтримці науково-дослідницької роботи та сприяє формуванню кадрів шляхом надання науковцям стипендій як за кордоном, так і в Бразилії. Географія країн, в яких навчаються та ведуть дослідження бразильські стипендіати є такою: США – 35 %, Велика Британія – 15 %, Франція – 12 %, Німеччина – 12 %, Канада – 7 %, Іспанію – 5 % від загальної кількості стипендіатів, що навчаються за кордоном. Проте, останнім часом помітно зменшується питома вага асигнувань на стипендії та підтримку досліджень за кордоном і зростають розміри фінансування програм підтримки вчених, які здійснюють свої дослідження в Бразилії. Так, якщо у 1996 р. на закордонні стипендії було виділено близько 50 млн. реалів, у 2000 р. – 24 млн. реалів, то у 2006 р. – 25 млн. реалів¹⁶. Тобто, весь спектр сприяння науковій діяльності у Бразилії головним чином обмежується наданням індивідуальних наукових стипендій та організацією стажувань, що стимулює індивідуальні дослідження та підвищує престиж наукової діяльності, але не може задовольнити запити на інноваційне забезпечення малого та середнього бізнесу, а також розвантаження державного бюджету.

Втілення конституційного положення про самодостатність науки та залучення її до виробництва на практиці для Ірану означає домінування державної бюрократичної системи визначення пріоритетів інноваційного розвитку та відокремленість науково-дослідних процесів від виробництва. Так як всі промислові структури та науково-дослідні центри знаходяться у власності держави та фінансуються за її рахунок, перші не мають заснованого на конкуренції стимулу для вдосконалення виробництва, а другі зв'язані директивним визначенням планових дослідних тем, які диктуються здебільшого політичними, а не інноваційними потребами, а отже, є занадто затеоретизованими для задоволення виробничих потреб. Разом з цим, останнім часом повноваження провідних наукових структур Ірану все таки розширилися за рахунок аналізу світових новацій в науці та вироблення рекомендацій щодо їх імплементації в

національні розробки. Зокрема, Іранська дослідницька організація в сфері науки та технологій в складі Міністерства науки, досліджень та технологій, до повноважень якої безпосередньо належить розробка стратегій, політики та рекомендацій уряду у сфері науки, розпочала налагоджувати зв'язок між науковими та виробничими секторами, а також сприяти високотехнологічним розробкам компаній. Інші організації, підпорядковані Міністерству промисловості та шахт, Президентський офіс з технологічного співробітництва та Центр високотехнологічних виробництв, проводять дослідження інноваційної політики та планів науково-технологічного розвитку розвинених країн світу та аналіз факторів, які впливають на прогрес Ірану. Більше того, організація промислового розвитку та реконструкції того ж підпорядкування займається залученням іноземних інвестицій до національних високотехнологічних виробництв. Варто відзначити також діяльність Організації малих підприємств в структурі цього ж міністерства, яка надає підтримку технологічного розвитку в різних галузях промисловості та фінансову допомогу через спеціальні програми та фонди. Також відображенням національної промислової специфіки є створення розгалуженої мережі науково-дослідних установ в структурі нафтових підприємств, які займають значний сегмент в структурі економіки Ірану¹⁷. Дане втілення конституційно-правового забезпечення наукової діяльності відбувається вже більш комплексним, адже воно зорієнтоване на тісний зв'язок з промисловістю та на залучення іноземних провідних наукових розробок.

Переважаюча державної бюрократичної системи у сфері наукової діяльності спостерігається і в Республіці Білорусь (далі – Білорусь). У цій країні, хай не прямо у конституції, але у політико-правових актах на її виконання визначена орієнтація досліджень на конкретні запити промисловості та інших галузей економіки, а також їх виключно державне управління. Вищою державною організацією є Національна академія наук Білорусі, яка підпорядковується Президенту та підзвітна Кабінету Міністрів, а президент НАН Білорусі прирівнюється за статусом до міністра та є членом Кабінету Міністрів. Велика увага приділяється постійному вдосконаленню системи державного регулювання наукової діяльності. Так, Декретами Президента Республіки Білорусь: «Про вдосконалення державного управління у сфері науки» від 5 березня 2002 р., «Про внесення змін і доповнень в Декрет Президента Республіки Білорусь від 5 березня 2002 р.» від 4 серпня 2009 р. та Указами Президента Республіки Білорусь: «Про додаткові заходи державної підтримки науки» від 5 липня 2002 р., «Про додаткові заходи стимулювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності» від 7 вересня 2009 р., Постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь «Про деякі питання регулювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності» від 12 серпня 2010 р. було створено нові типи наукових організацій – науково-практичні центри і об'єднання, а також науково-технічні центри, які підвищують ефективність взаємодії науки і виробництва¹⁸. Ще одним важливим суб'єктом владних повноважень у сфері управління наукою в Білорусі є Державний комітет з науки і технологій, головним завданням якого є створення нових інноваційних підприємств, продукція яких спрямовуватиметься на експорт, а також впровадження та комерціалізація

наукових розробок. З цього вбачається, що державне управління наукою та орієнтація політики у сфері науки на національні цілі не виключає комерціалізацію наукових ідей. Навпаки, державна підтримка за умов тісного державно-приватного партнерства в інноваційних сферах господарювання є потужним стимулом для розвитку як науки, так і економіки.

На прикладі цих трьох країн чітко проглядаються як переваги, так і недоліки спрямованості політики у галузі науки на її локалізацію в межах країни та її державну урегульованість. Серед переваг можна відзначити чітку координацію та підтримку тісних зв'язків між організаціями, які визначають програми і цілі, здійснюють дослідження та їх фінансують, разом з тим, адміністративні методи визначення наукових тем та виключно державне фінансування призводить до таких проблем, що навіть в супереч вимогам Конституції влада Ірану йде на кроки до інтернаціоналізації наукових розробок та їх комерціалізації. Таким чином, можна зробити висновок по-перше, про доцільність орієнтації наукових досліджень на економічні та інші запити держави; по-друге, неспроможність забезпечення цієї цілі моделлю локалізації в межах однієї країни політики у сфері наукової діяльності.

Як вбачається з вищеповисаних прикладів, орієнтація наукових досліджень на досягнення виключно державних інтересів тісно пов'язана із жорсткою централізацією управління. У науці є різні підходи до градації управління науковою діяльністю, зокрема Т. А. Луценко, виділяє континентальну, американську та східну моделі¹⁹. Інший підхід до типологізації способів управління науковою діяльністю обрала І. Данилова, яка поділяє їх на централізовані, децентралізовані та проміжні²⁰. У цьому контексті досить цікавим є досвід Франції, яку відносять до системи з централізованим управлінням, хоч одним з її наукових пріоритетів є створення європейського єдиного наукового простору. Вибір саме цієї країни для порівняння пов'язаний також з тим, що, як зазначає Д. А. Рубальтер, наукові системи Франції й Росії, а відповідно й України, схожі: по-перше, через значну роль держави і державного сектору та існування аналога НАН України – Національного центру наукових досліджень; по-друге, орієнтацію на фундаментальні дослідження, що фінансуються державою і часто бувають відірвані від практики²¹.

Як зазначає П. Б. Руффини, визначення політики у сфері науки у Франції є результатом складного інтерактивного процесу, в якому беруть участь всі²². Питаннями науки в структурі парламенту опікуються: у Національних зборах²³ – Комісія у справах культури, сім'ї і соціальних проблем, а у Сенаті²⁴ – Комітет з питань культури, освіти і комунікацій, а у виконавчій владі – Головне управління наукових досліджень та інновацій у складі Міністерства освіти і наукових досліджень та Міжміністерський комітет наукових і технологічних досліджень.

Окремо слід виділити Національний центр наукових досліджень і технологій у складі Міністерства наукових досліджень і технологій, який є провідною державною установою фундаментальних досліджень. Функціонування фундаментальної науки у Франції здійснюється не через інститути, яких у складі Національного центру наук і технологій всього два: Національний інститут

наук про Всесвіт і Національний інститут ядерної фізики та фізики елементарних частинок, а через лабораторії, абсолютна більшість з яких мають подвійне підпорядкування (здебільшого, спільно з університетами), проте в усіх лабораторіях, що співробітничують з цією установою, незалежно від їхніх статусу і приналежності, реалізується єдина політика, діють єдині правила створення, контролю й ліквідації лабораторій та координації їхньої діяльності²⁵.

Поряд з цим, існує ряд механізмів, які роблять управління наукою менш бюрократизованою та сприяють налагодженню тісних зв'язків між наукою в державному та приватному секторах. Наприклад, дія Кодексу про державні закупівлі про проведення конкурсів не поширюється на наукові та навчальні установи, забезпечується пряма фінансова підтримка у вигляді безвідсоткової позики на 5-6 років, яка повертається лише за умови успішного виконання проекту, та не пряма – у формі податкової знижки для підприємств, що витрачають кошти на розвиток науки²⁶.

Одним із пріоритетних напрямків політики у сфері науки Франції є побудова єдиної, комплексної і транспарентної системи оцінки результатів наукових досліджень, яку з 2006 р. здійснює Агентство з оцінки наукових досліджень і вищої освіти, що формується з 25 французьких та зарубіжних виборних діячів освіти та науки²⁷. Принциповою відмінністю від оцінки наукових розробок, досліджуваних вище, є здійснення її у формі форсайту – систематичного визначення нових стратегічних наукових напрямків та технічних досягнень, які в довгостроковій перспективі зможуть значно вплинути на соціальний і економічний розвиток, у результаті якого досягається консенсус між різними суб'єктами інноваційної системи та встановлюються зв'язки між ними²⁸. Саме ця ознака яскраво відображає змістовну відмінність національних політик у сфері науки Франції та України, адже в останній актуальними досі залишаються наукометричні методи оцінки, які послуговуються критеріями, визначеними всередині самої науки, а не інтегральної характеристики ефективності для перспективного управління проектами та програмами²⁹.

Порівняння моделей конституційно-правового забезпечення наукової діяльності України та Франції, дозволяє стверджувати прийнятність імплементації окремих механізмів останньої, що впливає з однакової управлінської структури. Вказане дозволить по-перше, зберегти Національну академію наук України як провідну державну установу, в якій зосереджений основний науковий потенціал країни; по-друге, переформатувати її діяльність на засадах відкритості до запитів суспільства в цілому та співробітництва з представниками бізнесу, залучення інвестицій, конкурентоспроможності.

Проведене дослідження показало, що одним із чинників, який впливає на формування політики у тому числі і галузі науки є форма державного устрою. Не унітарні держави змушені розділяти свої повноваження в галузі науки на загальні, регіональні та спільні. Так, відповідно до ст. 218 конституції Бразилії, фундаментальні наукові дослідження знаходяться під пріоритетною увагою держави, проте штати і федеральний округ можуть призначати частину своїх доходів від податків публічним установам для сприяння науковим і техноло-

гічним дослідженням. Схожими є положення ч. 1 ст. 74 Конституції Федеративної Республіки Німеччини, яким встановлена спільна Федерації та земель, тобто конкуруюча компетенція, щодо регулювання субсидій на сприяння науковим дослідженням. Крім цього, відповідно до ст. 91-б цього ж документу, Федерація і землі можуть укладати договори у сфері допомоги науковим закладам і реалізації проектів у сфері наукових досліджень, значення яких виходить за регіональні межі³⁰.

Більш чітко з вичерпним переліком розподілені у Конституції Республіки Індії (далі – Індії) компетенції, за якими можуть видавати закони парламент Союзу та легіслатура штатів. Відповідно до переліку 1 додатку 7 Конституції Індії, до компетенції парламенту Союзу віднесені питання щодо регулювання патентної діяльності, винаходів і промислових зразків; авторського права; виробничих марок і товарних знаків, присвоєння статусу національного значення установам, що займаються підготовкою наукових або технічних кадрів та повністю або частково фінансуються Урядом Індії. Крім цього, організації та установи Союзу займаються сприянням спеціальним науковим або дослідним роботам або наданням наукової чи технічної допомоги при розслідуванні або розкритті злочинів, координацією та встановленням стандартів у вищих навчальних закладах або дослідних, науково-технічних установах. До компетенції штатів згідно переліку 2 додатку 7 належить реєстрація, регулювання та ліквідація корпорацій, не зазначених у Переліку I, а також університетів; неінкорпорованих торгових, літературних, наукових, релігійних та інших товариств і асоціацій; кооперативних товариств. Разом з тим, на універсальну компетенцію парламенту Союзу вказує те, що згідно із ч. 4 ст. 246 Конституції, йому належить повноваження видавати закони, що стосуються будь якого питання, не залежно від того, чи зазначено воно в переліку 1, але щодо будь-якої частини території Індії, яка не включена в штат³¹.

Унікальним в цьому аспекті є також досвід США, адже відповідно до розділу 8 Конституції США, Конгрес має право на сприяння розвитку науки і корисних ремесел, закріплюючи на певний строк за авторами і винахідниками виключні права на їх твори і відкриття³². Разом з тим, Конституція штату Масачусетс містить окрему главу, присвячену університету в Кембриджі (Гарвардському коледжу). У статті 1 розділу 1 глави 5 цієї Конституції стверджується збереження всіх прав, пільг, свобод і привілеїв для Президента та членів правління Гарвардського коледжу, який вони можуть мати, зберігати і застосовувати, а в ст. 2 підтверджується непорушність права власності та інших речових прав вказаних суб'єктів, якщо ними буде дотримуватися воля тих, хто передав відповідні права. Вказане є закономірним з огляду на те, що структура й механізм формування та здійснення інноваційної політики США характеризуються надзвичайною складністю зв'язків між державними, квазі-державними та юридично незалежними від держави організаціями, що беруть участь у процесі формування інноваційної політики та її реалізації. Тільки формування інноваційної політики в американському державному механізмі інноваційного регулювання є результатом сукупної дії понад 40 міністерств і відомств, що провадять фінансування досліджень і розробок³³. При цьому

Національна академія наук відіграє роль лише колективного радника Уряду та Конгресу та не підлягає жодному урядовому контролю, а основними осередками наукових досліджень є університети. Система освіти та корпоративний сектор утворюють цілісне інституційне утворення, що працює над однаковими проблемами³⁴. Як наслідок американська модель характеризується слабким рівнем проведення фундаментальних досліджень.

Така модель є досить змістовно віддаленою до української, тому переймання її механізмів має бути вкрай обережним, адже це пов'язане із ризиками розбалансування цілісності державної політики у сфері науки. Що стоїть на шляху інших наведених вище прикладів, то в контексті проведення в Україні реформи з децентралізації, а також наявності в складі НАН Західного, Дніпровського, Південно-Східного та Кримського наукових центрів³⁵, вбачаємо за доцільне закріпити розподіл повноважень щодо фінансового забезпечення наукових розробок як з державного, так і з місцевих бюджетів з можливістю укладення договорів на спільне фінансування проєктів, які виходять за межі компетенції відповідного центру. Вказана пропозиція тільки сприятиме підвищенню фінансового забезпечення відповідних центрів, адже згідно ст. 55 Бюджетного кодексу, – фундаментальні дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки належать до захищених витатків бюджету³⁶.

Підсумовуючи проведені дослідження, можна структурувати конституційно-правове забезпечення наукової діяльності за такими моделями:

- 1) за значенням науки для суспільства:
 - орієнтована на економіку країни або утилітарно-праксеологічна;
 - світоглядна;
- 2) за спрямованістю:
 - локалізації в межах однієї країни;
 - інтеграція до світового наукового процесу;
- 3) за поділом компетенції органів влади у сфері науки:
 - з віднесенням компетенції до виключно державних органів;
 - з об'єднанням компетенції центральних органів влади з місцевими.

Для України вбачаємо найбільш прийнятним було б прийняття останніх із перерахованих моделей, адже відображення світоглядних функцій науки сприяло б усвідомленню суспільством та урядом визначальної ролі науки для економічного та соціального розвитку сучасної і майбутньої України; інтеграція до світового наукового процесу забезпечила б вдосконалення системи аналітично-прогнозного забезпечення процедури ухвалення урядових рішень щодо державної підтримки наукових досліджень, врахування інтересів малого і середнього бізнесу під час формування тем досліджень і визначення їхніх виконавців; а об'єднання компетенції центральних органів влади з місцевими дало б позитивне зрушення щодо проблеми хронічного недофінансування науки.

1. *Тодика Ю. М.* Соціальна цінність Конституції України на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства // Наукові записки ХЕПУ, № 2 (3), грудень 2005 р. С. 65-75; 2. *Конституція України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%>

D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1456473764453664; 3. *Аналіз проблем* ефективності науково-технічної діяльності та процесу її оцінювання: аналітична записка Міжнародного центру перспективних досліджень: http://old.icps.com.ua/files/articles/33/36/analit_papere_me2_ukr.doc; 4. *Щодо проблеми* залучення та закріплення здібної наукової молоді в НАН України та шляхів її вирішення: аналітична записка Національної академії наук України. URL: http://www1.nas.gov.ua/News/Publishers/Archive1/Documents/080318_Zap.pdf; 5. *Проблема підготовки* наукових кадрів для інноваційної сфери в Україні: аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nauka_kadru-e5da6.pdf; 6. *Про наукову і науково-технічну діяльність*: Закон України // Відомості Верховної Ради, 2016, № 3, ст. 25; 7. *Аналіз проблем* ефективності науково-технічної діяльності та процесу її оцінювання. Згадана праця; 8. *Волошин Ю. О.* Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: монографія: за ред. М. О. Баймуратова. Київ: Логос, 2010. 428 с.; 9. *Конституція Сингапура*, принята 16 сентября 1963 г. URL: <http://kdpd.uabs.edu.ua/images/department/kdpd/stories/singapur.pdf>; 10. *The Atlantic Century Benchmarking EU & U.S. Innovation and Competitiveness February 2009* prepared by Information Technology and Innovation Foundation (ITIF) and European American Business Council (EABC). URL: <http://www.itif.org/files/2009-atlantic-century.pdf>; 11. *Конституция Федеративной Республики Германии*. URL: http://legalportal.am/download/constitutions/83_ru.pdf; *Конституция Азербайджанской Республики*. URL: http://www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/constitution_r.pdf; *Конституция Словацкой Республики*. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=110>; 12. *Конституция Федеративной Республики Бразилии*. URL: <http://mykpsz.ru/konstituciya-brazilii-1988-russkij-tekst/>; *Конституция Федеративной Республики Индии*. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=28>; *Конституция Итальянской Республики*. URL: www.comunedinovellara.gov.it/servizi/.../visualizzadocumento.aspx?ID=899; *Конституция Федеративной Республики Германии*. URL: http://legalportal.am/download/constitutions/83_ru.pdf; *Конституция США*. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=168>; *Конституция Азербайджанской Республики*. URL: http://www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/constitution_r.pdf; 13. *Конституция КНДР (Северная Корея)*. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=30>; 14. *Конституция Исламской Республики*. URL: Иран: <http://worldconstitutions.ru/?p=83>; 15. *Конституция Массачусетса (штат США)*. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=492>; 16. *Інноваційна політика* зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети: інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України. URL: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725>; 17. Там само; 18. *Академії наук* країн Європи: у 2 кн. / НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; редкол. : О. С. Онищенко (голова) та ін.. Київ, 2. 1140 с.; 19. *Луценко Т. А.* Міжнародний досвід державного регулювання науки та інноваційної діяльності // Теорія та практика державного управління. – Вип. 2 (49). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/5/06.pdf>; 20. *Данилова І.* Зарубіжний досвід державного регулювання наукової сфери: теоретико-методологічні рекомендації для України // Національний юридический журнал: теорія і практика, 2014. С. 79-85: <http://www.jurnaluljuristic.in.ua/archive/2014/6/18.pdf>; 21. *Рубвальтер Д. А.* Реформа науки во Франції: полезный опыт для России. URL: <http://nr.tu-bryansk.ru/doc/any/20.pdf>; 22. *Руффини П.-Б.* Научная и инновационная политика во Франции // Форсайт. 2008. URL: <https://foresight-journal.hse.ru/data/2010/12/31/1208183210/ruffini.pdf>; 23. *Глава IX* Регламенту Франції. URL: <http://constitutions.ru/?p=8160>; 24. *Глава III* Регламенту Франції. URL: <http://www.senat.fr/reglement/reglement5>.

html#toc57; **25.** Ядранська О. В. Зарубіжний досвід державного регулювання науки: основні форми та напрями: зб. наукових праць ДонДУУ. Серія: Державне управління. – 2007. – Вип. 93, т. 8. С. 63–69; **26.** Данилова І. Згадана праця. С. 79-85. URL: <http://www.jurnalujuridic.in.ua/archive/2014/6/18.pdf>; **27.** Руффини П.-Б. Згадана праця; **28.** Основные методы формайта. URL: <http://www.kylbakov.ru/page110/page190/index.html>; **29.** Аналіз проблем ефективності науково-технічної діяльності та процесу її оцінювання. Згадана праця; **30.** Конституція Федеративної Республіки Німеччини. URL: http://legalportal.am/download/constitutions/83_ru.pdf; **31.** Конституція Федеративної Республіки Індії. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=28>; **32.** Конституція США. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=168>; **33.** Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети (інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Комітетом Верховної Ради України (з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України): <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725>; <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725>; **34.** Данилова І. Згадана праця; **35.** Головний портал НАН України. URL: <http://www1.nas.gov.ua/infrastructures/amod/abonents/nas/centers/Pages/default.aspx>; **36.** Бюджетний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2010, № 50-51, ст. 572.

Boiko O. V. Basic models of the constitutional and legal support of scientific activity in the modern world

The article is devoted to comparative study of the constitutional and legal support of scientific activity in different countries of the world. Constitutional and legal support is understood as to the implementation of state policy. That is why it is analyzed in main innovation centers of the world. On this basis, common features of the constitutional and legal support of science in some of them and in Ukraine were found, which led to conclusions about the rationale for implementing the most progressive tools of this support into national policy.

The Constitution of Ukraine is guaranteed freedom of scientific creativity, science and establishing relations of Ukraine with the international community, the protection of the moral and material interests that arise from various types of intellectual activity (Art. 54); expected approval of national programs of scientific and technological development by the Verkhovna Rada of Ukraine (Art. 85), the development and implementation of these programs and ensuring policies in science by the Cabinet of Ministers of Ukraine (Art. 116), it is established right to engage in scientific activities officials legislature (Art. 78), executive (Art. 120) and the judiciary (Art. 127, 148) branches. Thus, science is reflected widely in the levels of guaranteed freedoms, the obligation of the state and institutional mechanism th providing both software and individual levels.

Almost all analyzed constitutions are guaranteed freedom of scientific research and the promotion of the state in their development. Most of the studied countries indicating a direct positive relationship between the development of science and economy. However, the focus of policies in science, which reflect its domestic and foreign priority vectors, is different. Isolation of the science of satisfying state goals is clearly seen in the constitutions of North Korea and Iran. It is due to political and economic isolation of these countries. Another factor that influences on the policy in science is a form of government: federal states have to divided its powers in science into general, regional and cooperative, as opposed to unitary.

As a result of the investigation, it is selected the models of constitutional and legal support of science activities: 1) the value of science to society: a) focused on the economy or utilitarian praxeological; b) worldview; 2) focus on: a) Location within a country; b) integration into the world scientific process; 3) the division of competence authorities in the field of science: a) the allocation of competence only to public authorities; b) the union of competence of the central authorities to local.

We believe the most appropriate for Ukraine would be the reception of these last models. Because reflected of worldview functions of science would promote for understanding by the public and the government defining the role of science for economic and social development of modern and future Ukraine. Integration into the world scientific process would ensure the improvement of the analytical and predictive maintenance procedures for making decisions on state support of research, taking into account the interests small and medium businesses in the formation of research topics and identify their perpetrators. And union the competence of the central and local authorities would give positive developments on the problem of chronic underfunding of science.

Key words: science, constitutional and legal support, state policy.

УДК 340.111.5

О. М. КУЖЕЛЄВ,
аспірант Інституту держави і права
ім. В. М. Корещького НАН України

ПРАВОВІ ПОСЛУГИ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ

У статті досліджено сутність «послуги» як соціальної категорії. Доведено, що правові послуги є різновидом соціальних послуг і виокремились від останніх у зв'язку з необхідністю задоволення правових інтересів учасників суспільних відносин. У вітчизняному законодавстві немає однозначності у визначенні дефініції «правова послуга». Зроблено висновок про недопущення розмежування понять «правові» та «юридичні» послуги.

Ключові слова: послуга, правові послуги, юридичні послуги, правові інтереси, учасники правових відносин.

Кужелєв О. Н. Правовые услуги: к определению сущности и содержания

В статье исследована сущность «услуги» как социальной категории. Доказано, что правовые услуги являются одним из видов социальных услуг и выделены в связи с необходимостью удовлетворения правовых интересов участников общественных отношений. В отечественном законодательстве нет однозначной дефиниции «правовая услуга». Сделан вывод о недопущении разграничения понятий «правовые» и «юридические» услуги.

Ключевые слова: услуга, правовые услуги, юридические услуги, правовые интересы, участники правовых отношений.

Kuzheliev O. M. Legal services: to determine the essence and content

In the article explored the essence of the «service» as a social category. The legal services are a form of social services and to dissociate oneself from them by the need to allowance the legal interests of privies are proved. In domestic legislation contained no unambiguous definition of legal services. The made a conclusion about exclusion to distribution of concepts between «legal» and «juridical» services.

Key words: a service, legal services, juridical services, legal interests, privies.

Підвищення інтересу до проблем захисту прав і свобод людини зумовило необхідність забезпечення суб'єктів суспільних відносин правовими послугами. Поява у юридичній науці та законодавстві терміну «правова послуга» свід-